

RÅGÖ

MED SORSÖ, KALVÖ, SKÄRBÄCKSHOLMEN OCH STORA TROLLHOLMEN

Natur

Mitt emellan -men också i skydd av- Hallmarelandet i norr och Hasselö i söder ligger Rågö. Nordväst om Rågö, som spegelbilder av varandra, ligger i sin tur Horsö och Kalvö, likt skildrande vakter vid sidan av inseglingsrännan till Vivassen och Loftahammar. Rågödjupet, som helt saknar öar och skär, avskiljer Rågöarna från Hallmarelandet, som i sin tur bildar en barrskogsklädd vägg i öster. I vattnen västerut däremot utbreder sig en mångfacetterad övärld. Från Näsudden, Rågös sydöstra udde, har man dock fri sikt ut över Knöldjupet och öppen horisont.

Rågö har en oformlig, men något utdragen kontur (ca två kilometer från udde till udde) helt i inlandsisens rörelseriktning, liksom både Hallmarelandet och Rågödjupet och merparten av öarna runt om. Berggrunden på både Rågö och Kalvö utgörs av gabbro, alltså en slags granit, medan Horsö domineras av Loftahammargranit. Öarna är duktigt kuperade. I sänkorna mellan berghällarna finns lösa jordlager, men också mäktiga flyttblock, idag grönmålade av lav och mossa. Vegetationsmässigt befinner vi oss i mellanskärgården, men väl ilandstigen på någon av öarna, befinner man sig mycket snart långt in i Småland, i ett småskaligt skogs- och stenlandskap. Tall är det dominerande trädslaget, men gran finns också -framför allt på Horsö med något mer näringsrik och fuktig jord. Lövträd, mestadels ek och björk, före- kommer främst i bryn och som randskog runt öppen mark och strandängar.

Urberget har i strandkanten av väder och vind och is slipats till sammetslena hållar, vilka mjukt rullar ut i saltsjön. Det eviga vågsvallets slitage har i vattenkanten skänkt berget en patina i lysande gulröda toner, en påminnelse om bergets ursprungliga natur av solgul sand och glödande lava. Som en bekräftelse ligger den lilla holmen Gula Hällen utanför Kalvö.

Rågö, Horsö och Kalvö stiger mjukt och stilla ur vattnet. Det mest dramatiska längs stränderna är de många vädervridna furorna, som hämtade direkt ur en oljemålning av Gottfrid Kallstenius.

Skärbäcksholmen, är platt som en pannkaka toppad med några rejäla klickar jordgubbssylt och vispgrädd. Merparten av ön sträcker sig inte högre än fem meter över havet. De markerade bergklackarna däremot är riktigt höga, upp till 15 meter upp i skyn. Skärbäcksholmen var för inte länge sedan egentligen var två öar, nu sammanbundna genom landhöjning och uppgrundning. Det forna sundet är ännu mycket vattensjukt och i strandkanten sankt. Snart har ön också vuxit samman även med Grundemarslandet i väster.

Motsatsen till Skärbäcksholmen är Stora Trollholmen, strax norr om Kalvö, som reser sig högt över vattnet; en klippa utkastad i vattnet utanför Grundemarslandet. Trollholmen har en påtagligt jämt rundad kontur såväl horisontellt som vertikalt. Kusten är sluten och saknar helt glon och uddar.

Historia

Förhistoria

Rågö med Kalvö och Horsö reser sig förvisso försiktigt ur havet, men trots detta till imponerande höjder. Rågö är en mycket kuperad ö med bergklackar 15 meter över havet, men merparten av ön ligger förstås lägre, mellan fem och tio meter. Horsö och Kalvö är något lägre än Rågö, men också på dessa båda utöar ligger merparten land fem till tio meter över havet. Högst är Trollholmen, vars topp stäcker sig drygt 25 meter över tillvaron. Det betyder att alla öarna varit tillgängliga för människors besök och verksamhet allt sedan i alla fall senare delen av bronsålder. Trollholmen utgjorde dock en jämt formad och hög klippa långt innan grannöarna stack näsan över vattnet. Generellt sett gäller; ju längre in mot fastlandet desto fler lämningar från förhistorisk tid. Inte så konstigt eftersom ett högre vattenstånd förskjuter hela skärgården västerut, in över nuvarande fastland. Å andra sidan försvinner en del av dagens låga klabbar och bådor i öster under vattenytan, men inte så att det jämnar ut sig. På fastlandet såväl norr om som väster om Rågö med utöar, finns flera förhistoriska lämningar, inte bara enstaka gravar utan också hela gravfält. På vare sig Horsö eller Kalvö finns några kända förhistoriska lämningar, men väl på både Lilla och Stora Slipholmen rakt i väster; ett röse och flera stensättningar. De ligger alla strax ovanför den samtida strandkanten, väl synliga från sjön i söder. På Stora Trollholmen, ligger ett imponerande röse med 11 meters diameter på den lilla öns högsta punkt. Inte heller på Rågö finns förhistoriska lämningar. Det verkar nästan som våra förhistoriska förfäder föredragit små öar och skär i dessa farvatten. Därför är det inte så underligt att konstatera att det också på den lilla Skärbäcksholmen, under bronsålder inte mer än ett skär i innerskärgården, finns tre stensättningar på den östra delen av ön, relativt sett närmre fritt öppet vatten än den västra öhalvan.

Namn

Öarnas namn följer helt det sedvanliga namnskicket inom skärgården, dvs de är mycket enkelt beskrivande: Förleden Kalv- har två möjliga tolkningar. 1. Att ön använts för kalvbete och fått sitt namn därav. 2. Att förleden är ett sätt att beskriva att ön upplevts som en avknoppning, avsöndring av något annat land i närheten. Vi talar ju än idag om att isberg kalvar när de släpper mindre isberg. Det finns många Kalvöar runt om i Sveriges skärgårdar.

Likaså finns det i Smålands skärgård flera Horsöar. Förledet Hors- betecknar vanligtvis häst och skulle kunna var en indirekt uppgift om hästbete. Under 1400-talet lades ”fodring” till de allmänna skatteplikterna. Det innebar att varje hemman var skyldigt att några dagar per år hålla kungens eller länsherrens eller fogdens hästar och hästkarlar med foder/mat och stallplats/logi. Med tiden avlöstes fodring i natura till reella räntepersedlar som smör, oxar, spannmål odyl. Det tidiga 1600-talets boskapslängder redovisar förvånansvärt mycket hästar i skärgården. Man kan fråga sig vad alla dessa hästar användes till, när vägar att köra och plogar att dra saknades. Var de ett slags foderhästar, kungshästar? I jordeböcker från 1600-talets slut redovisas kungshäst som en skattepålaga för Rågö. Var det sådana som hölls på Horsö och gav ön dess namn? Eller ägnade man sig i skärgården med ett gott bete åt uppfödning av hästar? Eller höll man hästar för att dra den stora tunga isnoten, så som Olaus Magnus utförligt beskriver?

Rågö tycks i denna del av skärgården vara relativt ensam om sitt namn. I de fall där Råg- förekommer i ett önamn, betyder det helt enkelt råg, men frågan är om detta är fallet här. Bosättningen på Rågö tycks vara äldre än åkerbruket. I boskapslängden från 1627, där Rågö heter Rågö, finns en skattepliktig landbo med två kor -men inget utsäde. Ön var alltså namngiven innan en eventuell rågproduktion hade startat. Hur hänger det ihop? Hela Tjust var ett svagt åkerbruksområde ända in under 1600-talet och skärgården där utanför förstås än svagare. Råg var det dominerande sädesslaget. Men när produktionen med tiden ökade, var den huvudsakligen baserad på råg, som ju är en tålig gröda.

Namnet Skärbäcksholmen är däremot inte så lätt att tolka. På grundkartan från 1838-40 står ”Skörbjuggsholmen”, på grundkartan 1773-74 står ”Skarbesholmen”. Skörbjuggsholmen låter mycket bestämt och avskräckande. Ett märkligt namn på en holme.

Jordnatur

Skärgården mellan Flisesund och Idösund hörde redan 1429 av ålder under Fågelvik, Tryserums socken i Östergötland. Inte bara Fågelvik utan även många av de övriga sätesgårdarna i Tjust dominerade ägoförhållandena i denna del av skärgården. Det finns emellertid inga uppgifter om att Rågö skulle ingått i Fågelviksgodset eller något annat frälsegods. I jordeboken 1544 är Rågö upptaget som en kronogård i skären. Som ett mantal kronoskattehemman lades Rågö under Stegeholms och Västerviks grevskap, det som också kallas det Königsmarckska, av drottning Kristina 1651. Detta bestod endast till 1671, då det mesta godset återgick till kronan. Detta torde ha gällt också Rågö, som troligtvis förblev kronogods fram till friköpet. 1750 var Rågö skatteköpt.

Bosättning

Liksom merparten öar i skärgården är tiden för bosättning och anledningen därtill okänd. Vi får också vad gäller Rågö dra växlar på annan kunskap och i analogiens namn hitta ett händelseförlopp. De delar av skärgården som inte hörde under frälset var under medeltidens senare del en jättestor allmanning, som med Gustav Vasa blev definerad som kronan tillhörig. Vid samma tid ökade landets befolkning och kolonisation av utmarker och allmänningar var ett vanligt sätt att finna sin utkomst. Något som kung Gustav ivrigt uppmuntrade. Troligtvis har många av skärgårdens öar tagits i permanent bruk under denna tid, brutits ut ur

den stora allmanningen och bildat ett eget hemman. De skärhemman som i de första jordeböckerna redovisas som kronogårdar har vanligtvis ej hört under frälset tidigare. Sannolikt är Rågö ett nybygge från 1400-talets andra hälft eller 1500-talets första decennier.

Det tog sin runda tid att bygga upp ett fungerande och skattebärigt hemman. Alltså bör Rågö varit bebodd åtminstone en generation före 1544. De närmsta stora öarna, Björkö och Hasselö, var då sedan länge bebodda.

Avmätning

Den äldsta kända kartan över Rågö är upprättad 1696. På ön fanns då bara en gård. Bebyggelsen är på kartan mycket schematiskt placerad invid gloet på öns nordvästra udde, där gårdarna alljämt ligger. Ön beskrivs som bergig och tallbevuxen. Ett litet åkergräde, bemängt med stora röjningsrösen, finns strax öster om Maren. I boskapslängden från 1627 finns inget utsäde upptaget, vilket skulle betyda att åkergrädet är brutet efter denna tidpunkt. Den mesta sädesodling på skärgårdsöarna tycks kommit igång först under 1600-talets andra hälft.

Försörjningen på Rågö som på flertalet andra öar bör ha varit baserad på kreaturskötsel och fiske. Rågö med tillhörande utöar måste ha erbjudit rikt bete och rik slätter. I boskapslängden från 1627 redovisas dock bara två kor. Ytterst få skärgårdsöar i samma längd redovisas med en så ringa djurbesättning. På de flesta andra öar finns både hästar och får, åtminstone en get och i flera fall också en hushållsgris. Har man någonstans tappat bort siffrorna? Eller lyckades landbon gömma alla andra djur undan skattefogdens skarpa blick? Eller visar de kanske den faktiska situationen, att man helt enkelt inte hunnit längre i sin nyetablerade bosättning? Eller var fisket så viktigt att det ”konkurrerade” ut arbete med jord och djur? Att fisket varit viktigt visar räntepersedlarna från 1642; strömming, ål och gädda. Men, fisk av olika slag är den vanliga räntepersedeln även på öar med större boskapsbesättning vid samma tid. På avmätningskartan från 1696 är flera notvarp utmärkta. Mot slutet av seklet tillkommer sälspäck och kungshästar som skattepersedlar.

Storskifte

Vid 1700-talets slut är det dags för storskifte på Rågö. Antalet gårdar är tre, trots att det finns fyra jordlotter. Dessa varierar i storlek mellan 1/8 och 1/12 mantal. Den tillhörande kartan visar manhusen på snygg och prydligt rad ovanför gloet. En bit ut i sjön ligger fyra sjöbodrar på absolut rakt led. Antalet hus utritade på storskifteskartan, är långt fler än vad som finns idag, men också fler än de som återstod 1945, på den första ekonomiska kartan. Husen bildar tillsammans en tät bykärna. Åkerarealen har förstas sedan 1696; åkrar omringar nu byn som en skyddande gördel och gärdet vid Maren har mångdubblats. På ett undantag när, är den åker som redovisas densamma som redovisas på 1945 års ekonomiska karta. Som en följd av den utvidgade odlingsmarken har också en väg ner till öns södra inägomarker anlagts. Vägen delar ön i två mycket olika hälfter. På den västra sidan dominerar den mjukt formade och ljusa inägomarken med lövträd och blomsterprakt. På den östra sidan dominerar den kuperade, steniga och blockrika utmarken med mörk barrskog och sammetsmjuk mossa.

Storskiftet utfördes i etapper och efter ett visst dividerande, men man delade all mark –även skogen och öarna. Fisket bibehölls dock gemensamt. På hela Rågö är

inga hägnader att skydda växande grödan på åkermarken, i kålgården eller på slättermarken uttritade. Även de större öarna skiftades och där är prydliga hägnader uttritade runt all äng. Uppenbarligen höll man djuren borta från Rågö under den växande säsongen. Horsös sydspets går under namnet Mjökställsudden. I skifteshandlingarna anges att också fähusen på Mjökställsloten framgent ska vara orubbade, dvs ej skiftade. Detta visar tydligt att det var på Horsö kritererna släpptes på bete och mjölkades. På den tillhörande kartan är en lastageplats med två bryggor utritad innanför Stora Örnholmen. Det säkerligen härifrån man pråmade över djuren till Horsö och Kalvö och hade mjökökorna förtöjda. Man beslutade också att upprätta ”räta girdesgårdar” mellan hustomterna.

Laga skifte och hemmansklyvning

Laga skifte genomfördes 1867-70, troligen föranlett av en helt ny ägostruktur på Rågö. Av okänd anledning fanns vid denna tid bara två landbor på ön, härskande över varsitt ¼ mantal. Hela ön delas helt sonika mitt på i två lika stora skift. Även de större kringliggande öarna delades i två hälfter. Man behöll notplaner, lastageplats, vägar, sandtag, vattenhål och dricksvattenkällor samägt liksom fisket. Självklart förekom inte utflyttning av någon gård i samband med skiftet. Byn hade glesnat en hel del sedan storskiftet.

Endast några år senare, 1873, blev det dock dags för nya stora förändringar på ön: Hemmans- klyvning. Den södra gården skulle delas och hela den lotten fick därmed en helt ny ägostruktur. Detsamma gällde byn, eftersom hälften av gårdens byggnader skulle flyttas till en ny tomtplats strax nordost om byn. ”Smedja, Badstuga och Sjöbodas skola fortfarande som hittills blifva till gemensamt begagnade, samt gångväg till nämde hus få begagnas.” Det blev åter glesare mellan husen i byn. Med tiden hade kriter flyttats även till hemön och praktiska murar lades upp av röjningssten, framför allt strax söder om byn. Här finns små nätta gården som troligen avskilts som kalvhagar. Inägomarken är här absolut stenröjd; slät och jämn som en barnrumpa. Och med absolut knivskarpa avgränsningar mot omgivningen. De ägogränser som dras i och med detta kom att bli de bestående.

Fiske

Fisket lämnar inte så mycket fysiska lämningar och arkivalier efter sig som jordbruket. Det råder dock ingen tvekan om att det varit viktigt. Det visar visar rantebersedlarna från 1642; strömming, ål och gädda. Flera notvarp är markerade på de omkringliggande större öarna på avmätningsskartan från 1696. Vid storskiftet 1790-1803 bibehålls fisket gemensamt, liksom vid laga skiftet 1867.

I 1880 års fiskarestatistik, som är den äldsta för landet, redovisas på Rågö tre fiskare med tillsammans 24 skötar och en not. Inga redskap för ålfiske tas upp. Endast en bråkdel av den fångade fisken saltas in. Jämför man siffrorna från Rågö med siffrorna från andra öar runt om, kan man lätt konstatera att fisket under 1800-talets slut inte var en så viktig näringsgren på Rågö, som det troligen varit tidigare. De tre fiskarena på Rågö drog tillsammans upp mindre fisk än den ensamme fiskaren på tex Vinökaly.

Stenbrytning

Innanför en liten vik mot Rågödjupet gjordes försök till stenbrytning, troligen en bra bit in på 1900-talet. Graniten här är finkorning och väl lämpad för

ornamentsten. Så har även här, på beställning, huggits stora block till Hitlers segermonument. Tack och lov ligger de fortfarande kvar i brottet.

Fruktodling

Runt sekelskiftet 1900 blev det vanligt att även långt ut i skärgården anlägga frukträdgårdar. Hushållningssällskapet hade länge propagerat för detta. På 1945 års ekonomiska karta finns inte en gård, inte ett skärgårdshemman, inte ett torp utan en rejäl frukthage. På Rågö tycks framför allt den norra halvgården ha satsat på frukt. I en liten glänta på öns norra spets, långt bort från bebyggelsen, ligger en frukthage. Gläntan är omgiven av bergväggar som magasinerar sommarens värme långt in på höstern. Det sjönära läget hindrar frosten att slå till förrådiska vårnätter. Men även i byn planterades en ansenlig mängd frukt av olika slag.

1900-talet

Sedan genomförd hemmansklyvning 1873 har vare sig ägo- eller bebyggelsebilderna på Rågö egentligen förändrats: Endast husens och markens nyttjande. Som merparten skärgårdsöar har även Rågö avfolkats. Under 1950-talet fanns dock fortfarande liv i såväl ladugård som bostadshus. Det ökande intresset för friluftsliv och fritidsstugor ledde under 1960-talet till att planer på stora turistsatsningar på Rågö och Kalvö tog form. På de båda öarna skulle totalt 200 fritidstomter avstyckas och säljas. Planer fastställdes och projektet var långt framskridet när Naturvårdsverket klev in på arenan. Verket köpte rå och rörs hemmanet Rågö för att hindra exploateringen och rädda ett stycke typisk skärgårdsnatur till eftervärlden. Men också för att tillgodose det rörliga friluftslivets intressen. Beslut om naturreservat togs 1980.

Horsö

Horsö har så långt vi kan följa ön via skrivna källor hört till hemmanet Rågö. Vid avmätningen 1696 beskrivs ön som bergig mark med tallskog, använd för bete, men också för fiske. I Korsmaren är ett notvarp markerat. Ön förblir Rågöbornas betes- och slätterö seklerna igenom. På kartan tillhörande storskiftet på 1790-talet är en del ängsmark utritad på ön. Alla ängsgården -och de är stora- är nogsamt inhägnade runt om. Det var livsviktigt att djuren som gick här på bete skulle hållas borta från den växande grödan. Öns södra udde kallas Mjölksällsudden och här har funnits fåhus för de mjölkkor som betade på ön.

På kartan som redovisar laga skiftet 1867-70 finns plötsligt en bosättning på Horsö, mitt i all ängs- och betesmark. Kartan redovisar också att åkermark nu brutits även här, huvudsakligen mitt på ön mellan Korsmaren och Båtvik. Bostället är uppbyggt på den norra Rågögårdens del av Horsö, dvs den gård som inte hemmansklövs 1873. Bostället på Horsö har inte avstyckats utan är en del av huvudgården. Husförhörslängder visar att lägenheten på Horsö var boställe för arbetarefamilj, som uppenbarligen hyrde eller arrenderade stället. Lägenheten fanns kvar så sent som 1945, liksom den omkringliggande odlingsmarken.

I strandkanten avslöjar en samling båtkåsar från olika tider att fisket varit betydelsefullt även här.

På Horsö sydvästra del finns fin diorit som har lockat till brytning. Dioriten var lämplig till bla gravstenar. Produktionen har varit liten och ägde troligen rum en kort period runt 1900-talets mitt. Brottet i berget hann i alla fall bli ca 50 meter långt utmed strandkanten.

Kalvö

Kalvö har också så långt vi kan följa det skrivna källmaterialet hört till hemmanet Rågö. Vid avmätningen 1696 beskrivs ön som bergig mark med tallskog, använd för bete, men också för fiske. I viken utanför Husstället och vid Bredakrok finns notvarp markerade. Namnet Husstället antyder bebyggelse, men rester av sådan har inte påträffats. Ön förblir tillsammans med Horsö, Rågöbornas huvudsakliga betes- och slättermark genom seklerna. På kartan tillhörande storskiftet på 1790-talet är en del ängsmark utritad på ön. Alla ängsgården är mycket nogsnamt hägnade. Ängsmarken var här precis som på Horsö betydande till arealen.

Mellan 1870-90 uppfördes ett boställe även på Kalvö, troligen invid den vik på västra sidan ön som kallas Husställsören och slänten ovanför Husstället. Det är dock inte denna bosättning som gett vare sig ön eller slänten deras namn, de fanns långt tidigare. Etableringen blev emellertid högst tillfällig, för redan på den ekonomiska kartan från 1945 återstår bara namnen och ett åkergräde i slänten.

Skärbäcksholmen

Skärbäcksholmen, som känns lika avlägset Rågö som det känns nära Grundemar, är en av många utöar som koloniserats under 1800-talet. Troligen som ett resultat av befolknings- tillväxt och därmed följande bostadsbrist, för att nämna det lättaste. På sjökartor från 1700-talets slut är ingen bebyggelse markerad på holmen. På lantmäterikartorna över Rågö tas ön överhuvudtaget inte upp vare sig på storskifteskartan eller laga skifteskartan. Sannolikt har Skärbäcksholmen liksom alla andra utöar använts till bete eller möjligtvis slätter. En från moderön så avlägsen holmen som Skärbäcksholmen, kunde bara nyttjas extensivt, av djur som inte krävde daglig tillsyn.

På ön finns idag en liten torplägenhet, uppförd just i det sund som för inte så länge sedan delade Skärbäcksholmen i två små öar. Det forna sundet är idag en bred gräsremsa som förbinder de båda öhalvorna med varandra. Marken är ännu vattensjuk och till synes svår att uppföra ett bostadshus på. Men så skedde någon gång under 1800-talets andra hälft. På ön finns i princip endast odlingsbar mark i det forna sundet som blev hustomt. All mark som inte bebyggs har nyttjats för potatisland och fruktodling. Resten av ön till bete och lite slätter. Lägenheten omfattade som alltid en ko, en hushållsgris och några höns, men var beroende av inkomst från annat håll. Vid 1900-talets mitt bodde en fd båtbyggare på ön. Har detta varit försörjningsbasen? Självklart har man också fiskat, men i vilken omfattning vet vi inte. Skärbäcksholmen är inte medtagen i fiskestatistiken från 1880. Lägenheten på Skärbäcksholmen är ett av ytterst få boställen som har hamn på två sidor ön och tomten, i såväl söder som norr. Längs den södra stranden har en strandskoning och brygga av sten lagts ut. Vid den norra stranden finns den gamla sjöboden.

Fram till 1949 hörde Skärbäcksholmen till den norra icke kluvna Rågögården. Detta år avstyckas hela ön enligt ensittarlagen. Till den nya hemmandelen förs vattnen runt omkring.

Stora Trollholmen

Stora Trollheplmen är en kobbe utan större lockelser för den agrikulturellt inriktade människan. Ön består mest av en enda stora granitklippa och är rent arealmässigt ytterst begränsad. Lite bete kunde den ge, inte mycket mer. Inte heller lockar Trollholmen den som finner sin bärgning i havet. En kobbe på måfå utkastad i innersta innerskärgränd. Först vid sekelskiftet 1900 väcktes intresse för ön ifråga och då från ett helt nytt håll. Stora Trollholmen passade alldeles utmärkt som en jättestor puchveranda att njuta pastoralen i innerskärgränd ifrån. På öns näst högsta topp, precis invid det mäktiga röset, uppfördes 1910 ett privat utkikstorn. I västslutningen nedanför tornet rester ungefär samtidigt ett sommarhus helt enligt tidens ideal med mycket vinklar och vrår, fönster och verandor. Till öns södra udde flyttades en gammal ryggåsstuga någonstans ifrån. Så kombinerades det tidiga 1900-talets båda ideal; dels det fria voluminösa sommarhusbyggandet med mycket plats för en stor familj, dels det nationella svärmeriet för den försvinnande allmogekulturen. Öns olika delar förbands med varandra via slingrande gångstigar. Uthus, sjöbodas och bryggor kompletterade så småningom bilden. Allt enbart till sommarlyst.

Bebyggelse

Dagens bebyggelsebild på Rågö överensstämmer med situationen efter hemmansklyvningen 1873, fast antalet hus blivit färre. De två gamla gårdarna ligger sida vid sida ovanför hamnen, medan den tredje, den från 1873, ligger ovanför eller bakom dessa. De gamla manhusen ger lite Bullerbykänsla där ligger de bredvid varandra i slänten och på gammaldags vis gaveln mot sjön; vänligt faluröda med vita snickeriet, sadeltak täckta med tegel. De är klassiska skärgrändshus timrade i två hela våningar på enkel bredd och med köket vänt upp mot slänten, i lä. Det sist tillkomna manhuset, det från 1873, representerar sin tids byggande; 1 ½ plan med mer kvadratisk grundplan. Alla bygnader är brädslagna och faluröda. Moderna tider gör sig påmind endast genom detaljer – och avsaknaden av moderna tillskott. Den norra ladugården är riven och grunden ligger som en präktig ruin i slänten norr om huset. Några andra uthus har också rivits.

Vid stranden nedanför bostadshuset ligger en av notplanerna, avgränsad mot slänten med en uppbyggd terrass. Här står fortfarande nätspetor på rad, om än krumma av ålder och överksamhet. Två knuttimrade sjöbodas med skunke ligger en liten bit ut i vattnet.

Den lilla lägenheten på Horsö finns fortfarande kvar; en högst förtjusande liten timrad stuga på enkel bredd, rödmålad med vita snickerier och under tegeltak, uppförd i den mjuka slänten ner mot sjön. Ladugården är riven endast en jordkällare återstår.

Bebyggelsen på Kalvö revs redan under början av 1900-talet. Först under 1950-talets ersattes den med en sommarstuga på ungefär samma ställe.

Lägenheten på Skärbäcksholmen bestod ursprungligen också av en liten timrad stuga på enkel bredd. Av utseendet att döma byggdes stugan till under 1900-talets början. Bostadshuset är liksom ladugård, snickarbod (båtbyggarverksatd?) och sjöbod panelklätt, rödfärgat och upplättat med vita snickerier.

På östra sidan ön har två fritidshus uppförts.

Sommarhuset på Stora Trollholmen är uppfört helt enligt det tidiga 1900-talets alla arkitektoniska ideal. Den voluminösa byggnaden, som möjliggjorts av en plankstomme, är hög och kråkslottliknande, klädd med liggande rödmålad panel och det mångvinklade taket täckt med falsad plåt. Allt vilar på en rejäl grund av huggen sten. Ryggåsstugan är som sig bör timrad, enkel och låg. Torligtvis panelades timmerstommen med den befintliga panelen i samband med återuppförandet på ön.

Dagsläget

Sedan 1960-talet äger Statens Naturvårdsverk rå och rörs hemmanet Rågö. Det inköptes för att kunna upprätta naturreservatet Rågö, vilket beslutades 1980. Såväl Horsö som Kalvö ingår i reservatet. Bebyggelsen på Kalvö, Horsö och Skärbäcksholmen är avstyckad och tillhör idag privatpersoner. I skrivande stund pågår planering för ett utvidgat användande av Rågö.

Det finns ingen åretrunt boende på någon av öarna. Bebyggelsen på Rågö förvaltas av länsstyrelsen och hyrs ut sommartid. Runt bykärnan finns många grunder efter nu rivna ekonomibyggnader och uthus. Rågö by ligger som ett utropstecken i den övergivna skärgården. Sanslöst vacker på håll, men vid närmre betraktande helt död. Mörka fönster nästan året runt. Det mesta levande på bytomten är idag alla frukträd som om våren höljer den döda byn i en förlåtande sky av vitrosa blom.

Notplanen med de timrade sjöbodarna är till synes helt utan användning och som hamn ersatt av en modern stor brygga med bryggplan strax söder därom. Uppgrundningen har gjort att bodarna nästan står på land idag. Det går inte att använda båtplatserna under skunkarna eftersom det är för grunt. Notplanen är fullständigt övervuxen med sly och vassen vandrar långt upp på land. Såväl bodar som notstänger är i stort behov av vård och upprustning.

Brukningsvägar och stigar är idag iordningställda till vandringsleder av olika längd, som tar en runt nästan hela ön. I de öppna inägomarkerna närmast byn ser man tydligt den vackert uppbyggda vägbanken som för till inägorna på öns södra spets. Målsättningen med reservatsbildningen är att bevara det gamla odlingslandskapets struktur. Skötseln ska grundas på den historiska markanvändningen så långt möjligt. Samtidigt ska också möjligheter för ett rikt friluftsliv skapas.

Landskapet hålls öppet genom bete och röjningar. Detta avslöjar på Horsö till synes oändliga inägomarker översållade med röjningsrösen. Man kan här också hitta en liten rest av en fägata. Inägorna är ljusa och tilltalande med mycket lövskog framför allt i strandkanten. Likaså är inägorna på Kalvö ljusa och tilltalande, men med en mer tydlig inlandskaraktär. Markerna på Skärbäcksholmen brukas inte på något sätt idag.

Stora Trolholmen är ännu ett sommarparadis.

Skydd och förordningar

Naturreseptatet Rågö, som omfattar även Horsö och Kalvö upprättades 1980 ”för att bevara ett stycke urbergsskärgård av innerkarktär”.

Klass I natur i Östra Småland

Litteratur

Kalmar läns museums arkiv

Lantmäteriets arkiv

Sjöfartsverkets arkiv

Skärgårdshistoria. Tjust norra delen. Mikael Gustafsson. 1989.

Fräsegodsens i Sverige under storhetstiden. Johan Almquist 1967

Stenbrott inom Västerviks kommun mellan Gränsö kanal och Loftahammar.

Bengt Molander 2002

Socknar och gårdar i Tjust. Claes-Göran Petersén. 2002

Natur i östra Småland. Länsstyrelsen 1997

Meddelande rörande Sveriges fiskerier 1-2. Rudolf Lundberg 1883